

DE LIEFDESTRANEN VAN BARBARA STROZZI

Het muzikale universum van de Venetiaanse barokcomponiste BARBARA STROZZI wordt bevolkt door bevallige meisjes en wegwijnende minnaars, die hun zuchten en tranen – in de vorm van trillers en andere muzikale technieken – de vrije loop laten. Hoe klinkt de liefde volgens Strozzi? En kloppen de geruchten dat ze behalve componiste ook courtesane was?

Tekst: MYRTHE MEESTER
Illustraties: WIKIMEDIA COMMONS

De tijd waarin Barbara Strozzi (1619-1677) leefde, zou je kunnen omschrijven als een 'renaissance voor vrouwen'. Terwijl de mannelijke renaissance al rond 1350 begon, kwam de vrouwelijke creativiteit in Italië pas twee eeuwen later voorzichtig op gang. Rond 1550 deden de eerste schilderessen hun intrede in de kunstgeschiedenis (zoals Sofonisba Anguissola, aan wie Rijksmuseum Twente momenteel een overzichtsexpositie wijdt), waarna Maddalena Casulana in 1566 het eerste (overgeleverde) vrouwelijke muziekstuk sinds de middeleeuwen schreef, *Il Desiderio*, een collectie liefdesmadrigalen. Toen de kurk eenmaal van de fles was, stonden er talloze andere vrouwelijke talenten op in de welgestelde kringen van vroegbarok Italië, zoals de eerste vrouwelijke operacomponist Francesca Caccini en barokschilderes Artemisia Gentileschi, bekend van de uitspraak "Ik zal laten zien waartoe een vrouw in staat is". Van de weeromstuit begonnen zelfs mannelijke intellectuelen, zoals de leden van het liberale Venetiaanse genootschap

Accademia degli Incogniti ('Academie der onbekenden'), te speculeren dat vrouwen wellicht hun gelijken konden zijn, mits ze evenveel ruimte zouden krijgen om hun talenten te ontplooiën.

LOSSE ZEDEN

Het was in die context dat dichter en Incogniti-lid Giulio Strozzi besloot zijn opvallend muzikale buitenechtelijke dochter Barbara – verwekt bij zijn huishoudster – die ruimte te geven. Om haar prachtige sopraanstem een podium te geven en haar in contact te laten komen met de Venetiaanse intelligentsia, richtte hij zelfs een eigen muziekgenootschap op, de Accademia degli Unisoni ('Academie der gelijkgestemden'). De bijeenkomsten bestonden uit een afwisseling van debat en muzikale intermezzo's en werden geheel door de jonge Barbara geleid, die de debatonderwerpen uitkoos (zoals de vraag of je meer liefde opwekt met liederen of met tranen), een winnaar aanwees en liefdesliederen zong. Sommige daarvan waren speciaal voor haar gecomponeerd door een bewonderend Unisoni-lid, maar ze bracht ook steeds vaker zelfgeschreven composities ten gehore, gebaseerd op gedichten van haar vader. Natuurlijk werd er al snel over Barbara geroddeld in Venetië. Wat gebeurde er eigenlijk allemaal tijdens die besloten Unisoni-bijeenkomsten? Met welke leden zou de gastvrouw het bed al hebben gedeeld? Had ze misschien een voorkeur voor castraten en verklaarde dat waarom ze – ondanks haar libertijnse opvoeding – nog niet zwanger was? Het imago van de losbandige vrouw bleef Barbara Strozzi de rest van haar leven achtervolgen. Van oudsher werden muzikale vrouwen in Venetië geassocieerd met courtesanes en op het enige portret dat van Strozzi overgeleverd is, is ze inderdaad als vrouw van losse zeden afgebeeld: haar linkerborst is ontbloot, de bloem in haar haren verwijst naar Flora, de beschermgodin van de prostitutie, en de viool in de linkerhoek suggereert dat deze vrouw, die zelf een viola da gamba vasthoudt, op haar minnaar wacht om samen een duet te spelen.

INTENSE GEVOELENS

Volgens musicologe Ellen Rosand, die Strozzi in 1978 na eeuwenlange vergetelheid opnieuw onder de aandacht bracht, is het overigens niet uitgesloten dat ze écht een courtesane was. Tijdens haar leven bleef Strozzi ongetrouwd en kreeg ze vier buitenechtelijke kinderen. Daarbij wist ze op eigen kracht in haar levensonderhoud – en op den duur ook dat van haar ouders – te voorzien en schreef ze zelfs leningen uit aan minder bemiddelde kennissen. Ook valt het op dat bijna al haar overgeleverde composities – op een bundel religieuze liederen na – aan thema's zoals

Zelfportret van Strozzi's tijdgenoot Artemisia Gentileschi als luitspeler (1616-1618)

Wapen van het Venetiaanse intellectuele genootschap Accademia degli Incogniti

hartstocht en liefdesverdriet zijn gewijd. Toch zijn er geen harde bewijzen voor haar eventuele inkomsten als courtesane. We weten alleen met zekerheid dat Strozzi een uitzonderlijk zelfstandige vrouw was, die een omvangrijk muzikaal oeuvre heeft nagelaten – zo'n 120 vocale composities, waarvan driekwart voor solosopraan met basso continuo – zonder ooit, zoals de meeste van haar componerende vrouwelijke tijdgenoten, aan een klooster, hof of echtgenoot verbonden te zijn geweest. Componeren leerde ze van Francesco Cavalli, een belangrijke Venetiaanse operacomponist en leerling van Monteverdi, bij wie vader Giulio haar in haar jeugd privélessen liet volgen. Hoewel Strozzi's stijl duidelijke overeenkomsten vertoont met die van Cavalli, zoals de »

Portret van Barbara Strozzi als courtesane (1635-1639), geschilderd door haar verre verwant Bernardo Strozzi

grote, typisch barokke contrasten en talrijke ornamentaties, is haar muziek tegelijk heel anders: veel intiemer en rechtstreeks, niet gericht op het vertellen van verhalen, maar bedoeld om intense gevoelens op te roepen bij de luisteraar. Strozzi's liederen zijn lyrisch, onvoorspelbaar en beweeglijk, vol stemmings- en tempowisselingen, hartstochtelijke kreten en lange, meanderende of haperende melodielijnen die – haast letterlijk – zuchten en snikken nabootsen.

FYSIEKE KANT

Het meest duidelijk hoor je dat in de 'huilende' openingsklank van haar populaire treurzang *Lagrima mie* (op. 7, nr. 4), een jammerende 'a' die twintig seconden lang aanhoudt en boordevol snelle, subtiele fluctuaties in toonhoogte zit, als de onregelmatige snikken van iemand die met horten en stoten zijn verdriet de vrije loop laat. Grappig genoeg gaat dit lied juist over een ongelukkige minnaar die zijn tranen tegenhoudt en ter illustratie daarvan laat Strozzi de sopraan midden in het woord *tratte-nete* ('tegenhouden') even haperen: het woord zélf wordt letterlijk enkele seconden tegengehouden voordat de muziek weer verder stroomt. Datzelfde doet ze even verderop om hartzeer te illustreren dat letterlijk de adem beneemt: midden in het woord *re-spiro* ('adem') valt een korte pauze, alsof de adem van de zangeres een ogenblik stopt. Strozzi begreep dat verdriet een heel fysieke kant heeft, die zich in grote lijnen prima muzikaal laat imiteren.

Het is opvallend dat haar bundel madrigalen (op. 1), gepubliceerd toen ze pas vijftwintig was, een overwegend positieve visie op de liefde uitdraagt, zoals het weelderige *Priego ad amore* ('Gebed aan de liefde'), waarin de luisteraar aan het einde speels wordt opgeroepen om 'affectie voor Barbara' toe te laten in zijn hart. Maar in haar twee laatste, meest diepgaande en rijpe albums met sopraanaria's en -cantates (op. 7 en 8), die ze als veertiger publiceerde, staan verraad en liefdesverdriet centraal, bezongen vanuit het perspectief van een afgewezen, wegwijnende – meestal mannelijke – minnaar. "Wat kan ik doen?", zo opent de hartverscheurende cantate *Che si può fare* (op. 8, nr. 6), waarbij de repetitieve lamentobas – een stapsgewijs dalend motief op het begeleidende instrument – de zwaarmoedige stemming onderstreept. Diezelfde typisch barokke lamentobas hoor je ook terug in andere droevige composities van Strozzi, zoals *L'Eraclito amoroso* en *Sino alla morte*.

DRONKEN BEDWELMING

Omdat de romantische liefde vol verraad, illusies en gevaren zit, zijn sommige liederen van Strozzi waarschuwend van toon, zoals *Pensaci ben mio core* (op. 7, nr. 7), een aanstekelijke aria waarin de woorden 'Denk goed na, mijn hart' in totaal dertig keer bezwerend worden herhaald. Laat jezelf niet door de liefde bedwelmen zoals een weerloze mot door een vlam, luidt de boodschap. De innerlijke strijd tussen verliefde bedwelming en rationeel verzet wordt expliciet hoorbaar in *Tradimento* (op. 7, nr. 9), een contrastrijke aria

waarin de korte, felle alarmkreten 'Verraad!' en 'Wapen je!', die samen wel 23 keer klinken, worden afgewisseld met sierlijke, 'verleidelijke' passages waarmee juist de dronken bedwelming van de liefde wordt verklankt. Woorden zoals 'ketenen', 'vastbinden' en 'verleiden' klinken grillig en zeer lang, alsof ze bezig zijn de luisteraar ter plekke in te palmen en te bewijzen dat verzet tegen de liefde zinloos is. In feite vormt Strozzi's complete oeuvre een bewijs van deze overwinning van de liefde. Want hoeveel drama en teleurstelling de romantiek ook brengen kan, ze vormt tegelijk een eindeloze bron van levenslust en inspiratie, waaruit de allermooiste muziek geboren wordt. «

Zie www.barbarastrozzi.com voor alle liedteksten van Barbara Strozzi in het originele Italiaans met een Engelse vertaling ernaast.

CD-TIPS

Lagrima mie, Pensaci ben mio core, Tradimento - Diporti di Euterpe - Emanuela Galli (sopraan), Ensemble Galilei (2013, Stradivarius, STR33487)

Priego ad amore - Virtuossissima Compositrice - Cappella Mediterranea (2009, Ambronay, AMY020)

Che si può fare - Voglio Cantar - Emöke Baráth (sopraan), Il Pomo d'Oro (2019, Erato, 9029563221)

L'Eraclito amoroso - Heroines of Love and Loss - Ruby Hughes (sopraan) e.a. (2017, BIS, BIS2248)

Sino alla morte, L'amante segreto - La Voce Sola - Renata Dubinskaitė (mezzo-sopraan), Canto Fiorito (2021, Brilliant Classics, 96436)

Myrthe Meester is filosoof. Ze publiceert artikelen over kunst, klassieke muziek en filosofie in diverse tijdschriften.